

NÁLEZ MINCE A DATOVÁNÍ MARIÁNSKÉHO KOSTELÍKA NA BUDČI

JIŘÍ SLÁMA, Univerzita Karlova, Praha

Název tohoto článku záměrně doslova opakuje pojmenování dvou příspěvků otištěných před půl stoletím na stránkách Numismatických listů (*Davídek 1948; Skalský 1948*). Ty reagovaly na již dříve započatou (a do dnešního dne stále živou) diskusi o významu nálezu denáru bavorského vévody Jindřicha I. v jednom hrobě u budečského kostela P. Marie, a to pro datování počátku této sakrální stavby (další diskusní příspěvky zveřejnili *Guth 1934*, s. 768–769; *Richter 1935*, s. 570–571; *Sommer 1978*, s. 181–183; *Šolle 1991*, s. 237). Pokusme se nastínit, co nového k řešení tohoto problému přinášejí výsledky posledních archeologických výzkumů budečského hradiště (o nich *Bartošková 2004; Sláma 2005*) i nové mincovní nálezy.

Budeč byla založena nejspíše knížetem Bořivojem někdy na konci jeho vlády v osmdesátých letech 9. století na mohutném terénním bloku nad soutokem Zákolanského a Týneckého potoka na severovýchodním Kladensku. Přemyslovec se nepochybně tímto činem snažil pevně začlenit do svého středočeského knížectví území na dnešním Slánsku, Kladensku a Kralupsku, kde do té doby žádné přemyslovské hradiště nestálo. Bořivojův syn Spytihněv I. dal nejspíše někdy na konci 9. století vybudovat na budečské akropoli rotundu zasvěcenou sv. Petru, nejstarší dosud stojící církevní stavbu na českém území. Rotunda stála v areálu dvorce chráněného palisádovým opevněním. Tento dvorec sloužil knížeti a jeho blízkým jako obydlí při jejich pobytech na hradišti. Zřejmě tam pobýval i mladičský Václav, kterého jeho otec Vratislav I. poslal někdy po roce 915 k tamějšímu knězi Učenovi, aby se u něho učil číst a získal i další základní vzdělání. Zmínkou o Václavově pobytu na Budči historické zprávy o tomto hradišti na dlouhou dobu umlkají. Život na něm však ještě neskončil. Archeologický výzkum totiž zjistil, že pozvolný úpadek Budče započal až někdy v průběhu 11. století a k definitivnímu zániku osídlení na jeho ploše došlo až v následujícím věku.

Od raného středověku stál na budečské akropoli ve vzdálenosti necelých 40 metrů severovýchodním směrem od svatopetrské rotundy, již za palisádou knížecího dvorce, ještě druhý kostel, který byl zasvěcen Narození Panny Marie. První zmínku o něm se dočítáme až v kronice Václava Hájka z Libočan. Z roku 1700 máme potom k dispozici podrobný popis jeho interiéru. V době josefínské byl kostel zrušen, později prodán na stavební materiál a konečně po řadě dalších let zbořen (*Guth 1934*, s. 760). Jeho základy se

podářilo v minulém století nalézt a i s částí přilehlého hřbitova prozkoumat. Mariánský chrámec byl přibližně 11 m dlouhou jednodílnou stavbou s mírně podkovovitou apsidou; ve 13. století byla k jeho západní straně přistavěna věž či zvonice. Absence historických zpráv o počátcích mariánského kostela zavedla podnět k mnoha úvahám o jeho někdejší funkci i o době, kdy byl asi postaven. Myšlenka, že kostel zpočátku sloužil především pro hradskeho správce a pro obyvatele hradu (kteří nemohli navštěvovat svatopetrskou rotundu, vyhrazenou pro knížete a jeho družiníky) je velmi pravděpodobná, i když kastelánský dvorec se zatím na Budči objevit nepodařilo (*Bartošková 2004*).

Mnohem větším problémem je datování doby výstavby mariánského kostela. Umělecko-historický rozbor jeho půdorysu i zbytků základového zdiva dospěl pouze k rámcovému vrocení kamsi do předrománského období. Většina úvah o stáří kostela se proto opírá o již vzpomenutý nález řezenského denáru bavorského vévody Jindřicha I. (948–955), který byl v roce 1931 objeven v hrobě č. 79/1, kde ležel těsně u lebky zesnulého. Vzpomenutý hrob náležel k malé skupince čtyř hrobů odkrytých ve vzdálenosti něco přes jeden metr severně od apsidy kostela. Hroby byly sice orientovány shodně s osou svatyně (přibližně v západovýchodním směru), to však ještě neznamená, že musely být do země uloženy až v době její existence a podle ní i orientovány. Západovýchodní orientace hrobů byla totiž u nás v raném středověku zcela obvyklá.

V dosavadní diskusi o významu vzpomenutého mincovního nálezu se uvažovalo především o dvou otázkách. První bylo stanovení chronologické průkaznosti tohoto denáru (tj. jak dlouho trvalo, než se po svém vyrazení dostal do země) a druhou byl problém, nakolik zmíněný nález přispívá k datování kostela; ten totiž mohl být i starší než hřbitov v jeho sousedství, neboť na něm se mohlo začít pohřbívat až nějakou dobu po tom, co již kostel stál.

S ražbami bavorského Jindřicha I. se na českém území setkáváme jenom sporadicky. Navíc u některých Jindřichových denárů chybí bližší informace o okolnostech jejich nálezu. Zcela zřejmá je však skutečnost, že je nalézáme výslovně v prostředích, která lze označit za knížecí či obchodnické. Vedle již vzpomenuté Budče známe Jindřichovy denáry ze Staré Boleslavi a z Libice a potom z mincovních pokladů z Nového Dvora, Čištěvsí a Zbečna (*Hásková 1970; Polanský 2005; Radoměrský 1956*, s. 9, 10;

Turek 1991). Doba jejich výskytu v Čechách zřejmě končí druhým decenniem 11. století.

Zvyk vkládat zesnulým do hrobu minci (nejčastěji do ruky či úst) náležel v raném středověku k běžným přechodovým rituálům praktikovaným při pohřebních obřadech. V Čechách byl tento zvyk podrobně analyzován již před půl stoletím (Radoměřský 1955).

I když od té doby přibyla celá řada nových nálezů mincí v hrobech (tak tomu bylo i na samotné Budči, Bartošková – Sláma 1997), přesto i nadále zůstává budečský hrob s Jindřichovým řezenským denárem nejstarším dokladem o praktikování tohoto zvyku v Čechách. K jeho obecnějšímu rozšíření došlo až v průběhu 11. století, a to v důsledku postupného pronikání mincí do vesnického prostředí, když došlo k monetizaci knížecích dávek a pokut (Klápště 1999, s. 775–779; Sláma 2002).

Některé dílčí poznatky k datování budečského mariánského kostela přinesl i nejnovější archeologický výzkum podniknutý v letech 1975–1980. Ten se zaměřil mimo jiné i na ta místa u kostela, která zůstala předchozími výkopy nedotčena. Nepochybně velmi důležitým byl objev hrobu č. 143, ležícího pod základy mariánského kostela, v místech severozápadního nároží chrámové lodi (Šolle 1991, s. 235, obr. 8, s chybným zakreslením hrobu, a obr. 17:1). Myšlenka, kterou nadhodil Miloš Šolle, že by hrob mohl být bočně vsunut pod základy již stojícího kostela, je natolik absurdní, že se jí netřeba zabývat. Hrob 143, který byl bez milodarů, ležel v těsné blízkosti již dříve zmíněné skupiny čtyř pohřbů, z nichž jeden obsahoval vzpomínaný Jindřichův denár. I když výzkum nepřinesl jednoznačné svědectví o tom, že by zmíněný hrob k této skupince pohřbů náležel a byl s ní rámcově současný (neboť si tuto otázku ani nepoložil), zdá se být jeho sounáležitost s těmito hroby velmi pravděpodobná. Objev těchto hrobů prokázal, že se na budečské akropoli v místech mariánského kostela ojediněle pohřbívalo již před jeho stavbou. Nepochybně se tu střetáváme s praxí, doloženou i na jiných raně středověkých lokalitách, kde existovala menší nekostelní pohřebiště nebo pouze ojedinělé hroby v těsné blízkosti obydlí či dokonce mezi samotnými příbytky (k těmto hrobům a hřbitovům srov. Unger 2004).

Při posledním archeologickém výzkumu hřbitova u kostela P. Marie byl učiněn ještě jeden zajímavý poznatek, který má svou důležitost při úvahách o datování doby stavby této svatyně. Tamější kostelní hřbitov zasahoval v jižním směru ve vzdálenosti cca 10 m až k palisádovému ohrazení knížecího dvorce. Některé hroby k této hradbě jen přiléhaly, jiné – v době, kdy již palisáda neexistovala – překrývaly po ní v zemi dochovaný palisádový žlab. Jeden z těchto hrobů obsahoval denár z období knížecí vlády Vratislava II. Poněvadž pod tímto hrobem byl objeven ještě jeden starší pohřeb, palisádové opevnění zřejmě již někdy v průběhu první poloviny 11. století neexistovalo. V hrobě č. 231, ležícím u palisádového žlabu (Váňa 1995, s. 99), byly nalezeny drobné esovitě záušnice – typický raně středověký šperk. Přibližně podobně velké záušnice obsahoval i hrob č. 73/60 (Šolle 1991, s. 249), ležící však těsně u apsidy mariánského kostela. Oba vzpomenuté příklady dokládají značný územní nárůst budečského hřbitova již v jeho nejstarším období, což nepřímo dokládá i jeho delší existenci před první polovinou 11. století.

Výše shrnuté poznatky potvrzují mínění těch odborníků, kteří kladli stavbu mariánského kostela do průběhu druhé poloviny 10. století, spíše však již do třetí čtvrtiny tohoto věku. Jako hypotézu lze vyslovit myšlenku, že snad stavba budečského mariánského kostela nesouvisela se snahou přemyslovských knížat po zintenzivnění christianizace obyvatelstva v Čechách. Lze tak usuzovat ze zmínky Kosmovy kroniky o vybudování 20 kostelů již v době před založením pražského biskupství (Kosmas I, 22, s. 42). Kronikář připsal tento zakladatelský čin svému oblíbenci Boleslavu II., z chronologie událostí je však zřejmé, že jím byl již jeho otec Boleslav I.

Literatura

- BARTOŠKOVÁ 2004:** Andrea Bartošková, Dvorec hradského správce na Budči? Srovnání publikovaných závěrů s výpovědí terénní dokumentace. *Archeologické rozhledy*, roč. 56 (Praha 2004), s. 310–320.
- BARTOŠKOVÁ – SLÁMA 1997:** Andrea Bartošková – Jiří Sláma, Nové mincovní nálezy na Budči. *Numismatické listy*, roč. 52, čís. 5–6 (Praha 1997), s. 150–152.
- DAVÍDEK 1948:** Václav Davídek, Nález mince a datování mariánského kostelíka na Budči. *Numismatické listy*, roč. 3, čís. 3 (Praha 1948), s. 48.
- GUTH 1934:** Karel Guth, Praha, Budeč a Boleslav. In: *Svatováclavský sborník, I. Kníže Václav svatý a jeho doba*. Praha 1934, s. 686–818.
- HÁSKOVÁ 1970:** Jarmila Hásková, Curtis Stbecna a nejstarší doklady její existence. *Numismatické listy*, roč. 25, čís. 4 (Praha 1970), s. 102–110.
- KLÁPŠTĚ 1999:** Jan Klápště, Příspěvek k archeologickému poznání úlohy mince v přemyslovských Čechách. *Archeologické rozhledy*, roč. 51 (Praha 1999), s. 774–808.
- KOSMAS 1923:** Bertold Bretholz (ed.), *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. [edice Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series II] Berlin 1923.
- POLANSKÝ 2005:** Luboš Polanský, Nález denáru Jindřicha I. Bavorského z raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou (okr. Nymburk). *Numismatický sborník*, sv. 20 (Praha 2005), s. 146–147.
- RADOMĚŘSKÝ 1955:** Pavel Radoměřský, Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě. Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní. *Sborník Národního musea v Praze*, řada A – historie, sv. 9, čís. 2 (Praha 1955).
- RADOMĚŘSKÝ 1956:** Pavel Radoměřský, České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového. In: Emanuela Nohejlová-Prátová (ed.), *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II*. Praha 1956, s. 7–73.
- RICHTER 1935:** Václav Richter, Nové výzkumy na Budči. *Český časopis historický*, roč. 41 (Praha 1935), s. 566–572.

- SKALSKÝ 1948:** Gustav Skalský, Nález mince a datování mariánského kostelíka na Budči. *Numismatické listy*, roč. 3, čís. 3 (Praha 1948), s. 48–49.
- SLÁMA 2002:** Jiří Sláma, Přínos archeologie k poznání strukturálních proměn v přemyslovském státě na počátku 11. století. In: *Sborník Drahomíru Kouteckému*. Most 2002, s. 227–233.
- SLÁMA 2005:** Jiří Sláma, Budeč v době vlády prvních přemyslovských knížat. In: *Budeč 1100 let (905–2005)*. Kladno 2005, s. 47–69.
- SOMMER 1978:** Petr Sommer, Archeologický výzkum budečského hradiště v letech 1929 a 1931. *Archeologické rozhledy*, roč. 30 (Praha 1978), s. 171–185, 240.
- ŠOLLE 1991:** Miloš Šolle, Kostel P. Marie na Budči (okr. Kladno) podle archeologického výzkumu v letech 1975–1980. *Památky archeologické*, roč. 82 (Praha 1991), s. 231–265.
- TUREK 1991:** Rudolf Turek, K českým nálezům cizích denárů, pocházejících z doby před r. 955. *Numismatické listy*, roč. 46, čís. 1 (Praha 1991), s. 8–13.
- UNGER 2004:** Josef Unger, Hroby v intravilánu jako projev změny náboženství. In: *Pohanstvo a kresťanstvo*. Bratislava 2004, s. 191–199.
- VÁŇA 1995:** Zdeněk Váňa, *Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986*. Praha 1995.

Resümee

Jiří Sláma

Der Fund einer Münze und die Datierung der Marienkirche in Budeč

Die befestigte Burgwall Budeč im Nordwesten von Mittelböhmen gehörte seit dem Ende des 9. Jahrhunderts und dann im Verlauf des 10. Jahrhunderts zu den wichtigsten Zentren des Fürstentums der Přemysliden. Auf der Akropole der Burgwall befand sich der Fürstenhof mit der Rotunde des hl. Peters und hinter diesem Fürstenhof stand eine der Jungfrau-Maria-Geburt geweihte Kirche. Über das Alter dieser Kirche werden Diskussionen geführt, weil sie in den historischen Quellen zum erstenmal im 15. Jahrhundert angeführt ist. Zur Hilfe für die Datierung der Kirche wurde der in Regensburg geprägte Denar des bayerischen Herzogs Heinrich I. (948-955), der in einem Grab in der Nähe der Kirchenapside gefunden wurde. Die Zweifel darüber, ob dieses Grab zu der Datierung der Kirche beitragen kann (es könnte auch älter sein und Beerdigungen ins Grab könnten auch später stattfinden) wurden erst nach der neuen archäologischen Forschung zerstreut, wenn ein Grab entdeckt wurde, das unter die Fundamente der Kirche reichte und das noch dazu in der unmittelbaren Nähe des Grabes mit dem Denar lag.

Übersetzt von Bořivoj Vančura